

Список використаних джерел

1. Ильин В. Собирание и разделение суверенитета / В. В. Ильин // Полит. исслед. – 1993. – № 5. – С. 144 – 148.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Феміна, 1996. – 64 с.
3. Назарчук А. В. Сетевое общество и его философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопр. философии. – 2008. – № 7. – С. 61 – 75.
4. Хобсбаум Э. Масштаб посткоммунистической катастрофы не понят за пределами России/Э. Хобсбаум // Свобод. мысль. – 2004. – XXI. – № 9. – С. 3 – 14.
5. Ян Э. Демократия и национализм : единство или противоречие? / Э. Ян // Полит. исслед. – 1996. – № 1. – С. 33 – 39.

Надійшла до редколегії 18.05.12

УДК 35

Ігор ПИСЬМЕННИЙ

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ЕВОЛЮЦІЙНІ СЦЕНАРІЇ ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В ПОСТБІФУРКАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Аналізуються еволюційні сценарії динамічного розвитку держави в постбіфуркаційний період, що можуть бути реалізовані залежно від рівня різноманітності суб’єктів та об’єктів управління.

Ключові слова: еволюційні сценарії, біфуркація, постбіфуркаційний період, різноманітність соціуму, синергетичне управління, суспільні відносини, самоорганізація.

Ігорь Письменний. Эволюционные сценарии динамичного развития государства в постбифуркационный период

Анализируются эволюционные сценарии динамического развития государства в постбифуркационный период, которые могут быть реализованы в зависимости от уровня разнообразия субъектов и объектов управления.

Ключевые слова: эволюционные сценарии, бифуркация, постбифуркационный период, разнообразие социума, синергетическое управление, общественные отношения, самоорганизация.

Igor Pysmenny. Evolutionary scenarios for the dynamic development of the state in the post-bifurcation period

Evolutionary scenarios for the dynamic development of the state in the post-bifurcation period that can be used depending on the level of the variety of management subjects and objects are analyzed.

Key words: evolutionary scenarios, bifurcation, post-bifurcation period, diversity of society, synergetic management, public relations, self-organization.

© Письменний І. В., 2012

14

Початок ХХІ ст. – це час динамічних соціальних змін, прискорених соціальних процесів. Для того щоб гідно відповісти на виклики ХХІ ст. потрібен інноваційний метод освоєння соціального простору, пошук таких засобів, які здатні не тільки вивчати та передбачати різні соціальні зміни, а й активно впливати на практичну життєдіяльність, отримувати запроектований соціальний результат, здійснювати вплив на розвиток складних соціальних систем [7, с. 375]. У біфуркаційний період у соціальній системі відбувається радикальна перебудова суспільних взаємовідносин, що виявляється в боротьбі соціальних структур та акторів, завдяки чому змінюються конфігурація взаємовідношення порядку та хаосу. Фактично старі параметри порядку руйнуються або суттєво змінюються, після чого починають формуватися нові параметри порядку. При цьому в біфуркаційний період порядок і хаос взаємодіють нелінійно, відповідно порядок може трансформуватися в хаос, а хаос – у порядок. Результат біфуркації залежить від взаємовідношення сил між існуючими атракторами. У будь-якому випадку в біфуркаційний період суб’єктам публічного управління доводиться здійснювати вирішальний вплив на вибір альтернативи щодо подальшої еволюції суспільства, причому в умовах обмежених варіантів майбутнього розвитку, які поляризуються навколо певних атракторів. Атрактор, спроможний мобілізувати найбільше ресурсів, трансформується в домінуючий атрактор, який структурує соціальний хаос і визначає подальший суспільний розвиток. Фактично від вибору еволюційного сценарію залежить доля та перспективи розвитку держави, що актуалізує дану проблематику.

Окремі питання суспільного розвитку в межах синергетичної парадигми знайшли відображення в наукових працях В. Атаманчука, В. Бакуменка, В. Білоуса, Л. Бойко-Бойчук, О. Князевої, Ю. Комарової, С. Курдюмова, Л. Липовської, Г. Малинецького, Л. Мельника, Н. Нижник, С. Серьогіна, Ю. Сурміна, І. Черленяка та інших учених.

Метою даної статті є аналіз еволюційних сценаріїв динамічного розвитку держави в постбіфуркаційний період, що можуть бути реалізовані залежно від рівня різноманітності суб’єктів та об’єктів управління.

Як правило, еволюційні зрушенні (різкі зміни) відбуваються за законами системної катастрофи, що супроводжується структурною дезінтеграцією та подальшою інтеграцією на основі перебудови суспільних взаємовідносин [1; 4]. Тобто еволюційні зрушенні слід розглядати як комплекс інформаційних, соціальних і культурно-ціннісних змін, що визначають переход від одного сценарію суспільного розвитку до іншого. У випадку еволюційного зрушення формується якісно інше співтовариство, з іншим характером соціальних взаємовідносин, що обумовлює новий стан функціонування системи за іншим сценарієм суспільного розвитку. Новий стан системи виникає в результаті флукутацій як емерджентна властивість соціальної спільноти, що самоорганізується та виявляється в точках біфуркації у вигляді актуалізованих управлінських впливів. Найбільша

15

ймовірність виникнення еволюційних зрушень у кризових зонах, коли значення певних параметрів порядку досягають своїх граничних величин, обумовлених ресурсами управління. У кризових зонах нестійкість системи підвищується і в ній виникають нові можливості, які вона може реалізувати як вибір у точках біфуркації. Відповідно системна криза цілком може стати тим фактором, який змінює систему в напрямі зменшення ентропії. Водночас вибір подальшого сценарію суспільного розвитку є практично недетермінованим, тому що залежить від набору багатьох факторів, зокрема від рівня різноманітності двох підсистем (владної еліти та суспільства), який, на наш погляд, є визначальним для характеру їх взаємовідносин. Еволюційні зміни, що виникають внаслідок дії фактору різноманітності, обумовлюють виникнення структурних змін у соціальній системі та перебудову формату взаємовідносин між владною елітою та суспільством.

Отже, розглянемо можливі еволюційні сценарії динамічного розвитку нерівноважних соціальних систем, що виникають під впливом фактору різноманітності. Спробуємо розмістити ці сценарії за методом сітки Пенетта (таблиця).

Еволюційні сценарії динамічного розвитку соціальних систем

Еліта	Тип соціуму	
Гомогенна (А)	Гомогенний (В)	Гетерогенний (в)
	Тоталітарне суспільство (AB)	Транзитивне суспільство (Av)
Гетерогенна (a)	Авторитарне суспільство (aB)	Громадянське суспільство (av)

На основі застосування методу Пенетта ми можемо припустити, що в точці біфуркації існує 4 можливих сценарії суспільного розвитку, що якнайшвидше можуть бути реалізовані залежно від рівня різноманітності суб'єктів та об'єктів управління. Під час взаємодії гомогенної (нерізноманітної) еліти (НРЕ) й гомогенного (нерізноманітного), неструктурованого соціуму (НРС) ми отримуємо сценарій динамічно рівноважного співтовариства (AB), що підтримує витрати на управління в параметрах біологічного граничного циклу. Назвемо цей сценарій «тоталітарне суспільство». Ознаками такого суспільства є піраміdalna структура соціальних інститутів, максимальна концентрація влади у певного лідера, партійна гомогенність – масова, монопольно володарююча партія, гомогенна політична культура, унітарна форма держави, абсолютна монархія. У випадку сценарію (AB) суспільні відносини формуються суб'єкт-суб'єктним розподілом влади. Дослідники підкреслюють особливий характер розподілу ресурсів між народом і лідером, який

виступає головним постачальником ресурсів ззовні. Авторитет влади за сценарієм (AB) тримається на традиції «дарування» ресурсів народу [6]. У випадку виснаження ресурсів таке суспільство, швидше за все, переходить до анархії або до військової диктатури.

Натомість взаємодія гомогенного соціуму (НРС) та різноманітної (гетерогенної) владної еліти (РЕ) спричиняє динамічну нестійкість системи, внаслідок чого різко збільшуються витрати ресурсів на управління в порівнянні з тоталітарним суспільством (AB). Тобто ознаками такого сценарію («авторитарне суспільство» (aB)) є знову ж таки піраміdalna структура соціальних інститутів, максимальна концентрація влади у лідера чи у групи лідерів (владна гетерогенність), партійна дихотомічність – моно- або біпартійна структура, можлива наявність опозиції, гетерогенна політична культура (співіснування офіційної і «буденної», реальної ідеології), унітарна форма держави, номінально – президентська республіка. У цьому сценарії виникають два детермінантних полюси. Перший, що визначає рівень ресурсів, який здатна мобілізувати правляча еліта – рівень виснаження суспільних ресурсів, що може винести соціум без шкоди для свого відтворення. Другий детермінантний полюс – пік різноманітності владної еліти (до її розпаду на декілька груп), яка є ініціатором соціальних змін. Ефективність управління визначається діапазоном бажань владної еліти контролювати суспільну динаміку. Нижні граничні стани характеризуються більшою мірою виснаженням ресурсів відтворення соціуму, що спричиняє системну кризу, і в точці біфуркації може «зрушити» цей сценарій розвитку в менш витратний сценарій «тоталітарного суспільства». Такий перехід іноді може бути благом для соціуму, оскільки дозволяє йому відновити умови своєї життєдіяльності. Для владного соціуму він означає «кризу влади».

У цьому переході можна побачити відповідь на питання Т. Парсонса: «яке поєднання чинників викликало події, що стало переходом до найбільш радикальної структурної регресії... зокрема, занепад Західної Римської імперії відновлення на її територіях більш-менш «архаїчних» соціальних утворень...?» [3, с. 786] (переклад наш. – І. П.). Управління в цих «архаїчних» утвореннях вимагало мобілізації менших ресурсів, такий перехід був більш ефективним з позицій соціуму. У верхніх граничних точках соціальна поведінка визначається зменшенням можливості щодо концентрації ресурсів владною елітою, і в рідких випадках – швидкою структуризацією (урізноманітненням) соціуму. Унікальний збіг обставин майже миттєвого формування розшарованого соціуму створює рідкісну в авторитарному сценарії ситуацію різноманітного соціуму й різноманітної еліти. Взаємодія еліти й соціуму створює гіпотетичну можливість – ймовірність еволюційного зрушения до четвертого сценарію «громадянського суспільства» і переходу до суб'єкт-суб'єктної менш витратної схеми управління.

Більш імовірним сценарієм розвитку є перехід до транзитивного

суспільства (АВ), динаміка якого визначається взаємодією різноманітного, структурованого, диференційованого на соціальні групи, спільноти та інші утворення соціуму (РС) й відносно гомогенної (нерізноманітної) еліти (НРЕ). Така ситуація може виникати в результаті випереджаючого щодо владної еліти зростання різноманітності соціуму, який стає лідером змін. Тобто соціум актуалізується як суб'єкт управління і починає генерувати інноваційні моделі у вигляді флюктуацій керівного впливу, що відповідають його власним очікуванням. Очікування соціуму засновуються на його досвіді і формуються в новому соціальному середовищі, яке і стає джерелом енергії для змін і трансформацій. Відбувається актуалізація людського капіталу, концентрація людських талантів, розподілених у соціумі, трансформація соціального досвіду, що прискорює процеси самоорганізації. Соціум більш мобільно ніж еліта актуалізує свої інтелектуальні ресурси для виробництва соціально значущого продукту – нових моделей управління.

Отже, цей сценарій відрізняється ще більшим динамізмом, ніж авторитарний, і ще більшими витратами на управління. Підвищення витрат на управління в транзитивному суспільстві викликано існуючим конфліктом цінностей владної еліти й соціуму, і, як наслідок, загостренням конфлікту з приводу управління суспільними ресурсами. Це виявляється у великому наборі необхідних для інтеграції процедур, що приводять до взаємовигідного рішення. Фактично транзитивне суспільство в будь-якому випадку можна вважати перехідним, тобто періодом трансформації одного типу суспільства в інший. Водночас цей період має властивість набувати рис того стану, від якого процес віходить, і риси того стану, до якого процес переходить. Тобто транзитивне суспільство має більше альтернативних сценаріїв розвитку – атракторів (у тому числі протилежних), до яких тяжіє система.

Як уже зазначалося, значною мірою на сценарій подальшого розвитку суспільної системи впливає вибір владної еліти, яка може мобілізувати ресурси в бік того чи іншого атрактора. При цьому в процесі управління владна еліта може обирати для себе один із трьох варіантів взаємовідносин: взаємодія з різноманітним соціумом, протидія йому або ігнорувати суспільні флюктуації.

У першому випадку з'являється велика ймовірність еволюційного переходу до громадянського суспільства (ав) з активною взаємодією владної еліти та соціуму, що підвищує ефективність процесу управління та знижує його витратність. Витрати ресурсів на управління знижуються за рахунок внутрішньої самоорганізації. Соціум стає більше пасіонарним і креативним. Відбувається процес суспільної гуманізації та відповідної гуманізації моделей управління, що повністю відповідає цінностям самого соціуму. Висока різноманітність підтримує готовність до змін і забезпечує мобільність системи та її адаптацію до змін зовнішнього середовища. При цьому як соціум, так і владна еліта стають носіями відповідних змін. Ознаками такого суспільства є: легітимність влади –

владні рішення відповідають цінностям, які поділяє більшість суспільства; матрична структура соціальних інститутів; суттєвий вплив громадських інститутів на політичну систему; партійна гетерогеність – багатопартійність; політичний та соціокультурний плюралізм; гетерогенна, іноді фрагментарна політична культура; як унітарна, так і федераційна форма держави; як президентська, так і парламентська республіка. Слід також зазначити, що громадянське суспільство, як найбільш гармонізований сценарій розвитку, передбачає наявність можливостей для конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, делегування управлінських повноважень, створення нових моделей управління, які можна охарактеризувати як моделі широкого заłożення громадськості.

Проте за умов вибору владною елітою другого або третього варіантів у процесі взаємовідносин із різноманітним соціумом владні структури втрачають можливість здійснювати адекватний соціальний та політичний контроль у гетерогенному соціальному просторі, який стрімко розширяється. У такій ситуації владна еліта під впливом егоїстичної мотивації свого виживання починає переслідувати виключно власні інтереси, тим самим посилюючи дезорганізацію в структурі негативних зворотних зв'язків. Дисфункції негативних зворотних зв'язків, які прогресують, стрімко посилюють кризові тенденції в соціумі, які владна еліта намагається вирішити переважно за рахунок використання силових ресурсів. Якщо таких ресурсів вистачає для збереження домінуючого статусу владної еліти, соціум втрачає різноманітність та поступово рухається в напрямку авторитарного суспільства. Якщо еліта не в змозі утримати владу, її зміна, як правило, відбувається шляхом революції. У будь-якому випадку з'являється можливість продовжити розвиток за сценарієм транзитивного суспільства з подальшими тенденціями руху до відповідних суспільних атракторів.

Описані моделі суспільства, безумовно, є ідеальними. Сучасне суспільство є фрагментарним, дискретним і містить елементи і авторитарного (іноді тоталітарного), і транзитивного, і громадянського суспільства. Зокрема, незважаючи на однозначно транзитивний характер українського суспільства, можна виділити різноманітні риси існуючого в державі політичного режиму, а саме:

- демократія (наявність парламенту та інших представницьких органів, загальних виборів, місцевого самоврядування тощо);
- олігархія (невелика кількість надзвичайно заможних людей, які контролюють певні сектори влади, засоби масової інформації та забезпечують лобізм у парламенті вузько кланових інтересів тощо);
- авторитарність (поширення сфери впливу державно-адміністративного апарату);
- мафіозно-кримінальні риси (наявність високого рівня корупції в структурах влади, пов'язаних з бізнес-структурами, злочинність тощо);
- номенклатурно-бюрократичний характер влади, який є частково

спадщиною тоталітарного режиму, частково напрацьований у нових умовах державотворення.

У транзитивному суспільстві з переліченими ознаками дуже небезпечним є рух до атрактора, що відображає не стільки конструктивні тенденції суспільної трансформації, скільки корпоративні інтереси різних елітарних груп. Використовуючи владні ресурси, вони в змозі за допомогою засобів масової інформації, певних піар-технологій нав'язувати суспільству несвідоме прийняття ілюзорних цінностей, ідеології та поглядів, що не відповідають тенденціям соціальної самоорганізації. Це може негативно впливати на стратегію державного розвитку, на основі якої здійснюється вибір найбільш оптимального атрактора в процесі виходу з біфуркаційної ситуації. Зокрема, в умовах сучасного українського суспільства таку ситуацію підживлює незавершеність формування соціальної структури, яка, зазнавши значних змін порівняно з радянським періодом, продовжує процес структуризації переважно шляхом прихованих негативних явищ, подальшої маргіналізації, а нерідко й криміналізації населення, існування в діях владних структур подвійної моралі та стандартів тощо.

Особливо гостро зазначені питання постають у процесі виходу з біфуркаційної ситуації, коли визначальним фактором є ефективне управління, завдяки різноманітності якого має здійснюватися інтеграція всіх найважливіших елементів соціальної системи в напрямку досягнення соціально значущих цілей, адекватних різноманітності зовнішнього середовища. Саме суб'єкти публічного управління мають вирішальний вплив на вибір атрактора, який детермінуватиме розвиток суспільства протягом тривалого періоду, принаймні до наступної біфуркації. Проте на постбіфуркаційній стадії зробити історичний вибір майже неможливо, оскільки після біфуркаційного періоду в суспільстві знову починають діяти детерміністичні закономірності. Таким чином, суспільний розвиток являє собою нелінійну взаємодію еволюційних і біфуркаційних тенденцій разом з вибором у процесі біфуркації нової соціальної альтернативи, яка надихає суспільство на краще майбутнє.

У цьому контексті небезпідставним є твердження, що образ майбутнього має вплив на сучасність. Тобто майбутній стан системи притягує, формує, організовує та змінює її теперішній стан відповідно до майбутньої моделі, яка існує в цей момент як потенційна реальність [2, с. 38]. І. Черленяк також вважає, що образи майбутнього, створені науковцями, державними діячами, політиками та закріплени суспільною думкою, суспільним інтуїтивно-емоційним та суспільним раціональним розумом, можуть бути атракторами еволюційного процесу [8, с. 494]. Тому суспільство, яке зацікавлене в конструктивній діяльності на противагу соціальній ентропії, за активної участі в цьому процесі суб'єктів публічного управління має визначати стратегічну межу свого історичного існування, що здатна надихати акторів на інноваційні дії в напрямку нейтралізації

деструктивного потенціалу та утвердження домінуючого суспільного атрактора. У свою чергу, відповідний атрактор стає домінуючим за рахунок самоорганізаційних процесів, на які впливає система публічного управління за допомогою механізму зворотних зв'язків.

Флуктуації в процесі даної генези, що виникають під впливом соціального середовища (zmіни законодавства, зростання інфляції, коливання валютного курсу, zmіни ринкової кон'юнктури, zmіни технологій, дії конкурентів тощо), можуть деякий час компенсуватись за допомогою механізму негативних зворотних зв'язків, і система, незважаючи на коливання (сукупного попиту, обсягів виробництва, ринкової позиції та частки ринку, рівня інвестицій, обсягів прибутку), повертається до стану динамічної рівноваги. З досягненням критичних значень збурювальних параметрів, за рахунок дії позитивних зворотних зв'язків, відбувається стрімке, лавиноподібне зростання флуктуацій, які охоплюють усю систему, усі її підсистеми та структурні параметри – організацію, управління, виробництво, фінанси тощо. У результаті система або руйнується, поглинаючись іншими системами, або переходить на іншу траєкторію розвитку, при цьому істотно змінюється її структура, внутрішні взаємозв'язки, цілі та параметри функціонування тощо. Отже, розвиток соціальних систем відбувається через еволюцію процесів самоорганізації, що містять періодичні zmіни фаз еволюції організаційних форм, руйнування старих і виникнення нових структур (за рахунок дії позитивних зворотних зв'язків), а також їх закріплення та підтримання в порівняно стійкому стані (за рахунок негативних зворотних зв'язків) [5, с. 685].

Таким чином, мистецтво синергетичного управління полягає в оптимальному застосуванні позитивних і негативних зворотних зв'язків, завдяки чому забезпечується необхідний рівень стабільності в соціумі та одночасна його творча, інноваційна самоорганізація. У свою чергу, динамізм і складність сучасних соціальних процесів потребують саме синергетичного впливу з боку публічного управління на суспільну життєдіяльність, що є особливо актуальним у процесі переходу від транзитивного до громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел

1. Арнольд В. И. Теория катастроф / В. И. Арнольд. – М. : Наука, 1990. – 126 с.
2. Ельчанинов М. С. Социальная синергетика и катастрофы России в эпоху модерна / М. С. Ельчанинов. – М. : КомКнига, 2005. – 240 с.
3. Парсонс Т. Общество. О социальных системах / Т. Парсонс. – М. : Акад. проект, 2002. – 856 с.
4. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стегерс. – М. : Эдиториал : УРСС, 2000. – 312 с.
5. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс / Л. П. Горкіна, С. О. Біла, В. В. Небрат [та ін.] ; за ред. Л. П. Горкіної ; НАН України ; Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2010. – 760 с.
6. Сорокин П. Социокультурная динамика / П. Сорокин // Зарубежная

соціологія ХХ століття : хрестоматія / отв. ред. В. Г. Городяненко. – Д. : Ізд-во ДНУ, 2001. – С. 145 – 151.

7. **Теорія управління: соціально-технологіческий підхід : енцикл. словар** / под ред. В. Н. Іванова, В. И. Патрушева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Муніцип. мир, 2004. – 672 с.

8. **Черленяк І. І.** Синергетичні моделі оптимізації системи державного управління : монографія / І. І. Черленяк. – Ужгород : Ліра, 2010. – 656 с.

Надійшла до редколегії 08.10.12

УДК 001:351

Ольга КІРЄЕВА

Національна академія державного управління

при Президентові України

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ЗНАННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ РЕСУРС СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Розглядається питання трансформації основних ресурсів суспільного розвитку, зміна традиційних видів ресурсів у контексті формування економіки знань, досліджується становлення поняття «управління знаннями» та наводяться основні його визначення, окреслюються завдання та перспективи державного управління знаннями.

Ключові слова: знання, ресурс, управління знаннями, менеджмент знань, державне управління знаннями, традиційні ресурси, нематеріальні активи, суспільний розвиток, економіка знань.

Ольга Киреєва. Знание как определяющий ресурс общественного развития: государственно-управленческий аспект

Рассматривается вопрос трансформации основных ресурсов общественного развития, изменение традиционных видов ресурсов в контексте формирования экономики знаний, исследуется становление понятия «управление знаниями» и приводятся основные его определения, очерчиваются задания и перспективы государственного управления знаниями.

Ключевые слова: знания, ресурс, управление знаниями, менеджмент знаний, государственное управление знаниями, традиционные ресурсы, нематериальные активы, общественное развитие, экономика знаний.

Olga Kirieieva. Knowledge as qualificatory resource of community development: public-administrative aspect

The question of transformation of basic resources of community development is examined, an accent is done on the change of traditional types of resources in the context of forming of economy of knowledge, becoming of concept «management knowledge»

© Киреєва О. Б., 2012

22

is investigated and his basic determinations are pointed, a task and prospects of state administration knowledge are outlined.

Key words: knowledge, resource, management knowledge, management known, state administration, traditional resources, non-material assets, community development, economy of knowledge.

Традиційно суспільний розвиток пов'язували з економічним зростанням. Як основні фактори виробництва розглядали землю, капітал, працю. Інтелектуальні ж ресурси розглядалися як зовнішні відносно економічного зростання. Однак поступово використання саме інтелектуальних ресурсів починає виходити на перше місце. У зв'язку з цим з'являється коло проблем, навколо яких фокусуються інтереси дослідників. Серед них можна виділити такі:

- знання як фактор економічного зростання;
- знання в структурі економічних відносин;
- роль знань у функціонуванні фірми.

Зазначені вище дослідницькі інтереси почали розвиватися в межах існуючих провідних теорій. Серед них можна зазначити теорію людського капіталу (Г. Беккер, Т. Шультц, Я. Мінцер), нові теорії росту (П. Ромер, Р. Лукас, Й. Шумпетер), еволюційні теорії (Г. Досі, Л. Орсеніго, М. Амендолі, Дж. Гаффард) та ін. Активно розробляється сьогодні даний напрям досліджень російськими авторами. Okреме місце посідає теорія людського капіталу, що виникла в 1960-х рр. і пов'язана насамперед з іменами таких науковців, як Г. Беккер, Т. Шультц і Я. Мінцер [6, с. 21; 16; 19]. Саме вони звернули увагу на величезну роль знання й уміння працівників у процесі виробництва, а також розробили методику оцінювання ефективності інвестицій в освіту й навчання.

Метою статті є визначення місця й ролі знання в процесах суспільного розвитку.

Людський капітал розглядається як сукупність людських здібностей, що дає можливість їх носію одержувати прибуток. Ця якість, тобто здатність приносити прибуток, поєднує людський капітал з іншими формами капіталу, що функціонують у суспільному виробництві. Інвестиції в людський капітал приносять національній економіці найбільший прибуток і «підштовхують» її до зростання [6, с. 22]. Вони визначають сприятливість суспільства до нових знань і технологій, мотивують розвиток і прогрес.

У нових теоріях зростання, пов'язаних, насамперед, з іменами П. Ромера, Р. Лукаса [6, с. 22], центром уваги стає науково-технічний прогрес як внутрішній фактор економічного зростання. Значною мірою ці теорії зобов'язані своєю появою концепції людського капіталу. Існують три напрями, за якими здійснюються інвестиції, що забезпечують економічне зростання: внески в нове знання, внески в людський капітал і проміжні видатки, націлені на поширення вмінь.

П. Ромер розробляє модель індустрії, що створює знання, які забезпечують економічне зростання шляхом втілення нових ідей [6].

23